

Keelenõuanne

Kuidas kirjutada selget tarbeteksti

Reet Kasik

Tartu ülikooli dotsent

On raske esitada nõuandeid, mis kehtiksid mis tahes teksti jaoks. Teksti omadused sõltuvad nii suhtluseesmärgist, tekstiliigist kui ka autori stiilist. Peamiste keelekasutusvaldkondade järgi eristatakse argikeelt, ilukirjanduskeelt ja tarbekeelt.

Argikeelt kasutatakse erasuhtluses ja keelevahendite valik oleneb konkreetsest suhtluspartnerist, ilukirjandus ja tarbetekstid on mõeldud suurele auditooriumile. Ilukirjanduses väljendatakse elamusi, kujutlusi, meeleolusid, mõjutatakse eelkõige esteetiliselt. Tarbeteksti eesmärk on anda lugejale või kuulajale edasi mingi asja sisu. Kirjanik suhtub ainesse subjektiivselt ja väljendusviis võib olla peaaegu piiramatute võimalustega. Sõnakunsti vahendiks on just keel, mistõttu kirjaniku elukäsitlus ja maailmapilt ilmnevad tema keelekasutuses.

Aga mida kaugemal on pakutav info sõnakunstist, seda olulisem on arvesse võtta keele tavapäraseid norme. Liigne kõrvalekaldumine tavapärasest keelekasutusest tõmbab lugeja tähelepanu asja sisult kõrvale, sunnib teda jagama oma tähelepanu teksti sisu ja vormi vahel ja see raskendab info vastuvõtmist. Igasugune kõrvalekaldumine normist suurendab võimalusi teksti valesti mõistmiseks. Just selgus ja veatu ning täpne keelekasutus on hea tarbeteksti tunnused.

Tarbeteksti omadused

Tarbeteksti omadusi kirjeldades on siin silmas peetud eeskätt ametlikku ja teaduslikku keelekasutust, mille eesmärk on informeerimine. Selle stiili olulisemaid tunnuseid on, et kirjutaja suhtub ainesse objektiivselt, keel on ühemõtteline ja asjalik, tähelepanekud ja järeldused on üldistavad, kõiki asjaolusid arvesse võtvad ja faktidest ühemõtteliselt järeldatavad, teksti ülesehitus on loogiline, kirjutaja isikupära on tavaliselt vähe märgatav. Kasutatakse ainult kõigile ühtviisi arusaadavaid, täpse sisuga, neutraalse värvinguga sõnu ja väljendeid. Sellises stiilis kirjutatakse uudised, ülevaated, protokollid, ametikirjad jm dokumendid, teaduslikud artiklid ja monograafiad, ülikooli uurimistööd.

Hea tarbestiil on selge, tihe ja konkreetne. Vastavalt esituse segasus, laialivalgusus ja üldsõnalisus on tarbestiili suurimad puudused. Kuigi selgus, tihedus ja konkreetsus on stiili erinevad tunnused, on nad tavaliselt omavahel seotud ja tulemust peetakse teksti loetavuseks ning arusaadavuseks. Loetavuse all mõeldakse eeskätt väljenduse lihtsust, kergesti omandatavust, seega teksti struktuuriomadusi ja sõnavalikut. Mõistetavus seostub teema selgekstegemisega, sobivate näidete valikuga, sõnavara konkreetsusega, aga sõltub ka lugeja teadmistest ja arusaamisvõimest.

Oluline on, et teema käsitusviis oleks **loogiline ja järjekindel**. See võib olla näiteks

- kirjeldav ja seletav, kui teemaks oleva nähtuse olemus avatakse lugejale, vaadeldes seda eri aspektidest;
- hindav ja kritiseeriv, kui analüüsitakse teemaks oleva nähtuse väärtust ja kvaliteeti;
- võrdlev ja vastandav, kui kõrvutatakse nähtusi või probleeme, tuues esile nende sarnasusi ja erinevusi;
- suhetele ja seostele keskenduv, kui teemaks olevat nähtust vaadeldakse terviku osana, tuuakse välja seosed terviku, tausta või teiste nähtustega;
- suhtumist väljendav, kui võetakse seisukoht teemaks oleva nähtuse poolt või vastu ja esitatakse põhjendused.

Materjali järjestamisel tuleb esmajoones arvestada, et kõige tähtsam lugejale kergesti silma hakkaks. Tähtsaim paigutatakse tavaliselt teksti algusse või lõppu. Kui lugeja jaoks on oluline nähtuse kirjeldamine ja selgitamine, siis paigutatakse järeldus, tulemus või kokkuvõtte teksti lõppu. Kui lugeja jaoks on oluline eeskätt tulemus, siis paigutatakse see

teksti algusse kommentaaride, selgituste ja põhjenduste ette. Sõnastuse järgi peab olema võimalik olulist ja vähem olulist eristada. Kõik tekstis käsitletavat seigad tuleb esitada loogilises järjekorras üksteise järel, mitte segiläbi. See tähendab, et teksti struktuur (teemade ja alateemade esitamise viis ja järjekord) peab olema läbipaistev ja põhjendatud. Tarbetekstis kasutatakse materjali esitamisel mitmeid teksti loogilisust ja terviklikkust loovaid info järjestamise viise,¹ näiteks

- ajaline ehk kronoloogiline järjestus (enne – nüüd – tulevikus);
- ruumiline (kohast lähtuv) liigendus (meil – mujal, lähedal – kaugel, esiplaanil – tagaplaanil);
- loeteluliigendus (olulisest vähem oluliseni, üldisest üksikuni, üksikust üldiseni);
- temaatiline liigendus (teemat vaadeldakse osade kaupa või eri aspektidest);
- tuntusliigendus (tuttavast tundmatuni, lihtsast keerulisemani);
- võrdlev liigendus (kahe nähtuse süsteemne võrdlemine punkt-punktilt);
- seostav liigendus (põhjus – tagajärg, nähtus – põhjus);
- probleemikeskne liigendus (küsimus – vastus, probleem – lahendus, õige – väär).

Selge tekst on terviklik nii sisu, ülesehituse kui ka keelekasutuse poolest. Tekst võib jääda lugemisel ebaselgeks mitmel põhjusel.

- Lugeja võib mõista teksti puudulikult seetõttu, et selles on rohkesti talle arusaamatuid sõnu. Mõttetervik jääb sel juhul auklikuks ja lugeja ei suuda näiteks refereerida loetu sisu.
- Teksti laused võivad olla oma ehituselt nii keerulised, et lugeja peab kohatult palju vaeva nägema neist arusaamiseks. Kui palju arusaamise jaoks olulist infot on kõrvallausetes, lauselühendites ja täiendites, siis on raske taibata kogu lause tervikmõtet.
- Mõistmist raskendab, kui sõna, lause või fraas on mitmetähenduslik. Kui infot on lauses liiga palju, võib tekstiosade vahel tekkida väärseoseid. Lugeja ei märkagi ise alati, et ta on loetust aru saanud teistmoodi, kui kirjutaja on mõelnud. Kui lugeja märkab, et tõlgendusvõimalusi on mitu, siis peab ta nägema ülemäärast vaeva või otsustama tekstiseoste ja oma taustateadmiste põhjal, mida kirjutaja on mõelnud.

---

¹ Tarbeteksti kavandamis- ja liigendamisviisidest on põhjalikumalt juttu S. Hirsjärvi, P. Remese ja P. Sajavaara raamatus „Uuri ja kirjuta”. Tallinn: Medicina, 2005.

Omasõnad on lugejale üldjuhul mõistetavamad kui võõrsõnad. Ei ole siis mingit põhjust eelistada võõrsõnu. Kõik sellised võõrsõnad, millel on hästi tuntud ja täpsed eestikeelsed vasted, on tarbetud. *Loomaarst* on parem kui *veterinaar*, *halvatus* parem kui *paralüüs*, *juhendamine* parem kui *instrueerimine*, *laen* parem kui *krediit*, *algatus* parem kui *initsiatiiv*, *mõjus* või *tõhus* parem kui *efektiivne*, *tegur* parem kui *faktor*, *juhend* parem kui *instruksioon*, *võistlus* parem kui *konkurss* jne.

Selge tekst on **lihtsa ja loogilise lauseehitusega**.² Liiga pikk lause on sageli keerulise ehitusega, sellest ei sünni mõttetervikut ja teksti sisu jääb ähmaseks. Loetavusuuringud on osutanud, et lugeja ei võta teksti vastu mitte sõnahaaval, vaid mitmest sõnast koosnevate fraaside, mõt-tejuppide kaupa. Nende pikkuse määrab inimese operatiivmälu maht. Enne kui mõte siirdub püsimällu (säilitavasse mällu), võtab selle vastu operatiivmälu, kuhu mahub korraga viis kuni kaheksa sõna, sõltuvalt sõnade pikkusest ja keerukusest. Kui sellest sõnahulgast ei sünni mõt-tetervikut, siis on tekstist raske aru saada: fraasi algus läheb meelest ära, enne kui fraas lõpeb ja mõte selgub.

Mõtte selgusele on ohtlikud liiga pikad nimisõnafraasid paljude üksikeist hõlmavate eestäienditega, millest pole võimalik aru saada enne fraasi põhjaks oleva nimisõnani jõudmist. Vabas loomulikus tekstis tavaliselt ei kasutata kaht kesksõnalist täiendit ühes fraasis (nt *panga võimaldatud laenu eest makstav protsent*). Vrd

HALB

Tegemist on *erinevatele firma kaastöö-partnerite nimekirjas olevatele meie tooteid tarbivatele klientidele kohanda-tava firma tegevust tutvustava* reklaam-tekstiga.

N linnas registreeritud AS Liha ja Luu nimelise tööandja N linnas paikneva lihatöötlemisettevõtte lõiketsehhi juures oleva külmutuskambri töötingimustes on töökaitseseadusega ettenähtud val-gustusseadmete osas puudusi.

PAREM

Tegemist on firma tegevust tutvus-tava reklaamtekstiga, mis on mõel-dud meie koostööpartneritele ja mida on võimalik kohandada meie tooteid tarbivate klientide vajadus-tega.

Kontrollides AS-ile Liha ja Luu kuu-luvat N linna lihatöötlemisettevõtet leiti, et lõiketsehhi külmutuskambri valgustusseadmed ei vastanud nõue-tele.

Keeruline on mõista liitlauset, kus osalused üksikeist katkestavad või pealause ees on mitu eri astme kõrvallauset. Vrd

HALB

Selline olukord, kus puhastusfirma, kes peaks prügikaste regulaarselt tühjendama, saadab autod kohale, millal talle sobib, ei rahulda.

Siit järeldub, et kui meetodikat, mis tundub loogiline, sest seda on varemgi kasutatud, ei kontrollita katseliselt, võivad ka lahendused, mis iseenesest on õiged ega peaks küsimusi tekitama, kahtluse alla sattuda.

Kuna laenusaja on esitanud põhjenduse tagasimakse pikendamiseks, palunud pikendusaega viis aastat ja teiselt poolt on väga täpselt sooritanud varasemad tagasimaksed tähtajaliselt, komisjon oma otsusega annab teada, et ei ole takistust nõustuda laenusaja avaldusega.

PAREM

Prügivedu on halvasti korraldatud. Prügikaste tuleb tühjendada regulaarselt ~ korrapäraselt, mitte siis, kui puhastusfirmale sobib.

Metoodika näib loogiline ja seda on varemgi kasutatud. Sellegipoolest tuleb seda katseliselt kontrollida, muidu võivad kahtluse alla sattuda ka lahendused, mis iseenesest on õiged ega peaks kahtlusi tekitama.

Laenusaja on palunud pikendada tagasimakse tähtaega viie aasta võrra ja esitanud ka põhjenduse. Kuna ta on teinud varasemad tagasimaksed õigel ajal ~ ette nähtud ajal, otsustab komisjon laenusaja avalduse rahuldada.

Lause mõistmine nõuab liiga palju mõttetööd ka siis, kui mõttetervik kujuneb valedes piirides. Väärseosed tekivad sellest, et lauses on mitu samas vormis, aga eri fraasidesse kuuluvat sõna. Vrd

HALB

Autojuht oli sõitnud *vastu kõrvalisi isikuid* hoiatavat katsepolügoonile viivale teele ajutiselt asetatud *keelumärki*.

Kui hoonete *hind on kooskõlas põllumajandusreformi seadusega kindlaks määratud* enne käesoleva seaduse jõustumist, siis müüakse hooned reformikomisjoni poolt kinnitatud hinnaga.

PAREM

Autojuht oli sõitnud vastu ajutist keelumärki, mis oli paigutatud katsepolügooni teele kõrvaliste isikute hoiatamiseks.

Kui hoonete hind on põllumajandusreformi seaduse kohaselt kindlaks määratud enne käesoleva seaduse jõustumist, siis müüb reformikomisjon hooned kinnitatud hinnaga.

Teksti loetavust raskendab **nominaalstiil**, mille tunnuseks on, et kogu sisuliselt oluline info püütakse edasi anda nimisõnadega. Et aga lauset ei saa täiesti ilma pöördelise verbivormita moodustada, valitakse öeldiseks mõni võimalikult üldise tähendusega (sisutühi) verb, et ei tekiks kiusatust seda omakorda nominaliseerida. Vrd

HALB

tegeleb andmete korrastamisega
teostatakse maantee katmist asfaldiga
viidi läbi juhtimise ümberkorraldamine
sooritati üleviimine

PAREM

korrastab andmeid
maantee kaetakse asfaldiga
juhtimine korraldati ümber
viidi üle

Nominalisatsiooniga kaasnevad sageli pikad, paljude eestäienditega nimisõnafraasid, mida operatiivmälu maht ei võimalda korruga meelde jätta. Täiendi(te) ühemõtteliseks seostamiseks kindla nimisõnaga peab laiend paiknema oma põhja vahetus läheduses, et ei tekiks väärseoseid ja võimalusi teksti valesti mõista. Pikkade täiendifraaside korral jääb osa täiendeid paratamatult põhjast kaugele. Vrd

HALB

Lisaks heakorratoetusest keeldumisele valmistab PRIA ette ka karjatamiskõlbmatu maa eest mullu toetust saanud talunikelt toetuste tagasinõudmist.

PAREM

PRIA on keeldunud andmast heakorratoetust ja valmistab ette ka nende toetuste tagasinõudmist, mida talunikud mullu karjatamiskõlbmatu maa eest said ~ ja asub tagasi nõudma ka neid toetusi, mida talunikud said karjatamiskõlbliku maa eest möödunud aastal.

Üksikisikutega seoses tuleks pöörata tähelepanu tasakaalustavatele meetmetele üksikisiku oma elukäigu järskude pöörete või kriiside poolt põhjustatud töövõime alanemise minimeerimisel.

Tuleks aidata ka niisuguseid inimesi, kelle töövõime on vähenenud oma elukäigu järskude pöörete või kriiside tõttu ~ kelle töövõimet on vähendanud elukäigu järsud pöörded või kriisid.

Kirjutamise eesmärk on edastada sõnumit. Kõik, mis kirjutatakse, kirjutatakse lugejale. Seepärast tuleb lugejat arvestada. Iga autor eeldab, et tema teksti loetakse, mõistetakse ning omandatakse. Viimane tähendab, et tekst jääks meelde ja tekitaks lugejas mingi reaktsiooni. Lugejat austav autor püüab oma teksti muuta hõlpsasti loetavaks.

¹ S. Hirsjärvi, P. Remes, P. Sajavaara, Uuri ja kirjuta. Tallinn: Medicina, 2005.

² M. Erelt, Lause õigekeelsus. Tallinn, 2006.